

bir araya gelerek 1945 yılı Nisan ayında Nazi işgalinden kurtuldu ve Mussolini Alman askerlerinin çekilmesinden sonra İsviçre'ye kaçmak isterken yakalanarak öldürüldü.

Kral III. Emanuele 9 Mayıs 1946'da II. Umberto lehine tahttan çekildiyse de 2-3 Haziran 1946'da yapılan referandumla anayasa değiştirilerek cumhuriyet yönetimine geçildi. Aynı anda yapılan ve kadınların ilk defa katıldıkları seçimleri Hristiyan Demokrat Parti (Democrazia Cristiana) kazandı ve Alice de Gasperi kurulan koalisyon hükümetinin ilk başbakanı oldu. 10 Haziran'da Enrico de Nicola geçici devlet başkanlığını üstlendi. 13 Haziran'da son kral ülkeyi terk ederek Portekiz'e gitti. Temmuz 1946'da müttefik kuvvetleri Paris Barış Antlaşması'na göre silâhlı kuvvetlerin mevcudunun azaltılmasını, savaş tazminatı ödemesini ve en önemlisi Afrika'daki sömürgelerinin tamamından çekilmesini İtalya'ya kabul ettirdiler. 18 Nisan 1948'de yapılan seçimlerde Hristiyan Demokrat Parti oyların çoğunluğunu alarak yeniden iktidara geldi. 11 Mayıs'ta Luigi Einaudi devlet başkanı seçildi. İtalya 1952'de temelleri atılan Avrupa Birliği'ne kurucu üye olarak katıldı. Giovanni Gronchi 1955'te ülkenin ikinci devlet başkanı oldu. Uzun müddet Birleşmiş Milletler'e Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin vetosuyla giremeyen İtalya nihayet 1955'te kabul edilirken 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu için de yer aldı. Hristiyan Demokrat Parti'den Antonio Segni 1960'ta devlet başkanı oldu.

İtalya 1950-1960 yılları arasında ekonomik bakımdan büyük gelişme gösterdi. 1947'den sonra ilk defa sosyalistler 1963'te Aldo Moro başkanlığında kurulan hükümette yer aldılar. Fakat ülkede komünizm gittikçe kuvvetlenmekteydi ve 1976'da yapılan seçimlerde Hristiyan Demokrat Parti'nin arkasından % 33'lük oy oranıyla ikinci oldular. Bunların desteğiyle kurulan Giulio Andreotti hükümeti Ocak 1978'de istifa ettiyse de 1979 yılı başındaki istifasına kadar görev devam etti. Ancak ülkede aşırı sağ ve sol örgütlerin terör olayları arttı ve bilhassa Kızıl Tugaylar örgütü hapishanelerdeki arkadaşlarını kurtarmak için kaçtırdıkları eski başbakan Aldo Moro'yu öldürdüler. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'da ilk defa Hristiyan Demokrat Parti dışında Cumhuriyetçi Parti (Partito Repubblicano) başkanı Giovanni Spadoloni

başbakan oldu. Ancak ülkedeki skandallar siyasî partilere de sıçradı ve ilk önce Hristiyan Demokrat Parti sarsıldı. 1983'te başbakan olan Bettino Craxi çok sevilmesine rağmen rüşvet ve teröre engel olamadı. 1984 yılında ülkenin hayatında kilisenin etkisi azaltıldığı gibi Katolikliğin ülkenin resmî dini olma vasfı kaldırıldı. 1986'da ülkede organize cinayetler arttı ve ilk defa Sicilya'da ortaya çıkan mafya örgütü ülke genelinde zamanla yayılarak çok sayıda cinayete karıştı. 1990 yılında Hristiyan Demokrat Parti'nin adı birçok siyasî yolsuzluğa karıştığı için 1948'den itibaren devam eden ülke tarihindeki etkisini kaybetti. 1994'te sağcı ittifak yeni faşist hareketin de desteğiyle seçimleri kazandı ve medya patronu Silvio Berlusconi başbakan tayin edildi. 1996 yılında II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk defa solcu bir ittifak iktidara geldi ve iktisat profesörü olan Romano Prodi başbakan oldu. Massimo d'Alema eski komünist partisinin adını değiştirerek Sosyalist Parti yaptı ve Prodi hükümetinin düşmesinden sonra 21 Ekim 1998'de başbakanlığa getirildi. 26 Nisan 2000 tarihinde ise Giuliano Amato başbakan oldu. Ancak 13 Mayıs 2001'de yapılan genel seçimleri merkez sağ ittifak kazanınca Forza Italia'nın lideri Silvio Berlusconi beş yıl aradan sonra tekrar hükümeti kurdu.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Bergman, *L'Italie*, Paris 1923; H. A. L. Fisher, *A History of Europe*, London 1937, s. 386-398, 446-458, 913-918, 948-963; E. Berl, *L'histoire de l'Europe d'Attila à Tamerlan*, Paris 1945; J. More, *The Land of Italy*, London 1953; M. Moulin, *Histoire des nations européennes*, Paris 1962, s. 142-156; C. Hibbert, *Rome The Biography of a City*, London 1985; J.-M. M. - P. G., "Italie-Histoire", *ECN*, IX, 238-255.

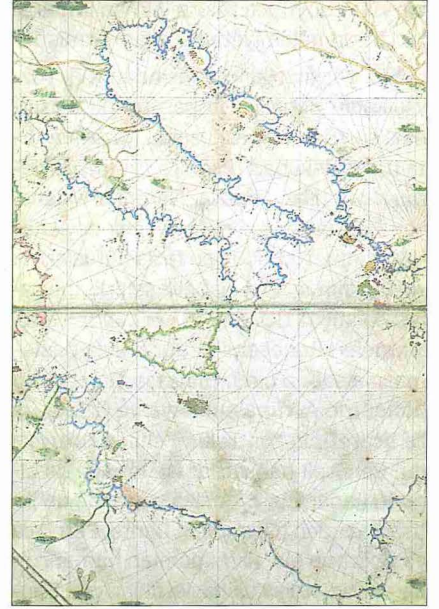

AHMET KAVAS

III. İSLÂM DÜNYASIYLA İLİŞKİLERİ

ve SÖMÜRGEÇİLİK FAALİYETLERİ

İtalya, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı 476'dan 1860 yılına kadar siyasî birlikten mahrum bir coğrafya parçasıydı. Sayıları yüzyıllara göre değişen irili ufaklı devletler birbirlerine üstünlük sağlamak için kendi aralarında savaşırken yarımada kuvvetli komşularının istilâlarına uğradı. Önce Bizans İmparatoru Iustinianos İtalya'yı işgal edip Büyük Roma İmparatorluğu'nu canlandırmak istedi (555). 652 yılından başlayarak Sicilya'ya akın eden Araplar, adayı ve Güney İtalya kıyılarını ele geçirerek bir süre buralara hâkim oldular. Sicilya'daki Arap hâkimiyeti

Ali Macar Reis'in Atlas'ında İtalya ve çevresini gösteren harita (TSMK, Hazine, nr. 644, vr. 3b-4a)

1091'de Normanlar'ın burayı tamamıyla ele geçirmeleri üzerine sona erdi. Fransa, Almanya ve İspanya gibi komşu devletler de adanın kuzeyinde ve güneyinde bir süre hâkimiyet kurdular. Ancak bu parçalanmışlığa ve yabancı istilâlarına rağmen Orta ve Yeniçağ İtalyası'nın göze çarpan özelliklerinden biri, küçük İtalyan şehir devletlerinin denizciliğe ve ticarete verdikleri önem dolayısıyla dönemlerinin en zengin siyasî güçleri haline gelmiş olmalarıdır. Doğu Akdeniz bölgesine yayılan bu devletler, Haçlı seferlerinden de yararlanarak buralarda yüzyıllarca varlıklarını sürdüren koloniler kurmaya ve Asya-Avrupa ticaretinde ön plana geçmeye muvaffak olmuşlardı.

İtalyan devletlerinin Levante denilen Doğu'ya yönelmelerinde öncülüğü güneydeki küçük Amalfi şehri yapmıştı, fakat üstünlük bir süre sonra Venedik ile Ceneviz'in eline geçti. Venedik, 992'de imzalanan bir antlaşma ile Bizans İmparatorluğu'na bağlı yerlerde ticaret yapma hakkını aldıktan sonra bütün Doğu Akdeniz bölgesine yayılmışsa da daha çok Ege adalarıyla Yunanistan topraklarında yerleşmiş, IV. Haçlı Seferi sırasında (1204) İstanbul'da bir Latin Krallığı'nın kurulması üzerine bölgede üstünlük sağlamıştı. Fakat Paleologlar'ı destekleyen Cenevizliler başşehir İstanbul'un geri alınmasından

(1261) sonra kendilerine bırakılan Galata'ya hâkim oldukları gibi Ege ve Karadeniz bölgelerinde bazı şehir ve adaları da yönetimleri altına aldılar. Böylece Foça, Amasra, Sinop gibi Anadolu şehirleriyle Sakız, Midilli, İmroz, Taşoz adaları ve Enez, ayrıca Kefe, Balaklava (Cembolo) ve Suğdak (Soldaia) gibi Kırım şehirleri birer Ceneviz kolonisi haline gelmişti. Buralardaki Ceneviz hâkimiyeti Fâtih Sultan Mehmed dönemine kadar sürmüştü, Sakız adası ancak Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının son yılında (1566) Osmanlı topraklarına katılmıştı.

İtalyan şehir devletleri, Ege ve Karadeniz kıyılarıyla birlikte Doğu Akdeniz bölgesine de yayılarak Mısır, Suriye, Filistin ve Kıbrıs'ta ticaret kolonileri kurmuşlardı. Latinler ilk Haçlı seferi sonunda Kudüs ve yöresinde birtakım küçük prenslikler kurmuşlar, İtalyanlar da papalığın yasaklamasına bakmayarak Mısır'daki Eyyûbî ve Memlûk sultanlarıyla ticarî ilişkilerde bulunmaya yönelmişlerdir. Mısır'la ticaretin öncüsü yine Amalfi olmuştu; onu Pisa, Cenova ve Venedik izledi. Cenevizliler 1205'te, Sultan I. el-Melikü'l-Âdil'den kendilerine geniş haklar tanıyan bir ferman elde ettiler. Venedikliler de 1302 fermanıyla benzer haklara sahip oldular. Böylece bütün Levante'ye yayılan değişik ad ve sistemdeki İtalyan kolonileri bir ticaret imparatorluğu niteliğini almış ve Roma dönemindekinden ayırmak için "ikinci kolonizasyon" diye anılır olmuştu.

Kolonileriyle Asya ve Avrupa arasındaki ticareti ellerine geçiren İtalyanlar, Anadolu'daki konumlarını Türkler'in hâkimiyetinden sonra da koruyabilmek için Türk devletleriyle benzer ticaret anlaşmaları yapmaya büyük önem verdiler. Venedikliler, daha I. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde Selçuklu ülkesinde serbestçe ticaret yapma hakkını almış, I. Alâeddin Keykubad'la imzaladıkları 8 Mart 1220 tarihli Dostluk ve Ticaret Antlaşması ile de vergi indirimi, özel yargı yetkisi gibi ileride "kapitülasyon" diye nitelendirilecek olan bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdi. Bu tür anlaşmalar, kervanlarla Anadolu'ya getirilen Asya ürünlerinin gemilerle Avrupa'ya taşınmasını sağlarken bu ticarî canlılığın bir simgesi olarak Selçuklu Türkiye'si hanlar ve kervansaraylar zinciriyle donatılmış, İtalyan tüccarlar da önemli ticaret merkezlerinde yerleşip küçük gruplar oluşturmuşlardı.

İtalyan şehir devletleri, Anadolu'da Selçuklular'ın yerine geçen devletler döneminde de etkinliklerini sürdürdüler.

Venedikliler 1320'de İlhanlılar'la, 1331'den sonra da Aydınogulları ve Menteşogulları'yla bu tür ticaret anlaşmaları yaptılar. Cenevizliler, 1387'de I. Murad ile imzaladıkları dostluk ve ticaret antlaşmasıyla Osmanlı topraklarında ticaret hakkını aldılar, Venedikliler de üç yıl sonra Yıldırım Bazeyid'in bir mektubuyla bu imkâna kavuştular.

Böylece İtalyanlar, aynı ölçüde olmasa bile Bizans İmparatorluğu'ndan elde ettikleri hak ve ayrıcalıkları Osmanlı döneminde de sürdürebilmişlerdi. Ancak Osmanlı ilerleyişi onların Levante'deki topraklarına da yönelik olduğundan iki taraf arasında uzun savaşlar dizisi kaçınılmaz oldu. İkinci Roma sayılan İstanbul'un Türkler'in eline geçmesi, bütün Avrupa'da olduğu gibi İtalya'da da korkuya ve büyük telâşa yol açtı. Fâtih Sultan Mehmed'in saltanatının son yılında Otranto'nun zaptedilmesi (11 Ağustos 1480) İtalya'nın Türk hâkimiyeti altına alınacağı yolundaki endişeleri arttırmıştı. İtalyan yarımadasını kurtaran Fâtih'in vefatı olmuş ve on bir ay Türkler'in elinde kalan Otranto güçlükle geri alınabilmişti (10 Eylül 1481).

Öte yandan kolonilerini merkezden yönetme yerine onlara özerklik tanıyan Ceneviz, genelde Osmanlılar'la barışçı bir siyaset izlediği ve bir süre sonra da Fransa'nın hâkimiyeti altına girip etkinliğini yitirdiği için Ege'de Türk ilerleyişinin karşısına çıkan İtalyan Devleti Venedik Cumhuriyeti oldu. Bu yüzden Çelebi Sultan Mehmed zamanında başlayan Osmanlı-Venedik savaşları çeşitli aşamalardan geçerek yüzyıllarca sürdü. Mora'daki Koron, Modon kolonilerini ve Eğriboz'u Osmanlılar'a bırakmak zorunda kalan Venedik, Preveze Deniz Savaşı sonunda (1538) Orta Akdeniz'deki üstünlüğünü de yitirmişti. Bir süre sonra Kıbrıs'ın (1571) ve yirmi beş yıl süren bir direnişe rağmen Girit'in Osmanlı hâkimiyetine geçmesi de (1669) önlenemedi. Bu sebeplerle Türkler'e karşı oluşturulan ittifaklara katılan Venedik, 1699 Karlofça Antlaşması ile Mora'yı almışsa da çok geçmeden burayı geri vermek zorunda kalmıştı (1718). 1789 Fransız İhtilâli ve Napolyon Bonaparte'ın İtalya'yı işgali ise Venedik Cumhuriyeti'nin sonu oldu (1798).

1815 Viyana Kongresi'nin parçalanmış halde bıraktığı İtalya'da iki büyük akım belirmişti: Doğal hakları koruyan anayasal düzene kavuşmak ve yarımada siyasi birliği sağlamak. Bu amaçla 1820'den başlayarak 1830 ve 1848 ihtilâl zin-

cirleri içerisinde ülkede birçok ayaklanma oldu. Geçici başarılarla rağmen soruşturmayla uğradıklarından ötürü yurtlarından ayrılmak zorunda kalan İtalyan ihtilâlcilerinden bir kesimi Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın veya II. Mahmud'un hizmetine girdi. Bu sığınmacıların yanında bazı İtalyan uzmanlar da eski Cenova Dukalığı ile Sardinya'nın birleştirilmesiyle oluşturulan Piemonte Krallığı aracılığı ile Türkiye'de çeşitli görevler almışlardı. Başlangıçta daha çok subaylardan ve hekimlerden oluşan bu uzmanlara yüzyılın ikinci yarısında müzisyen, mimar, ressam ve heykeltıraş gibi sanatçılar da katıldı.

Siyasî birliğe kavuşma mücadelesinde ön plana çıkan Piemonte Krallığı, daha kuruluşunun ilk yıllarında Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalıştı. 25 Ekim 1823'te iki devlet arasında biri ticaret, diğeri deniz ulaşımıyla ilgili iki antlaşma imzalanmış ve 1824 baharında İstanbul'da ilk Sardinya elçiliği açılmıştı. Böylece gelişen ilişkiler Kırım Savaşı'nda bir ittifaka dönüştü. İtalyan birliğinin sağlanmasında Avusturya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın desteğini kazanmayı gerekli gören Başbakan Camillo Benso Cavour, 15 Mart 1855'te İstanbul'da imzalanan bir sözleşmeyle Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa arasında yapılmış olan ittifaka katıldı. Sivastopol'a gönderilen 15.000 kişilik bir Piemonte birliği de müttefiklerin yanı başında savaştı. Kont Cavour bu katılmanın yararını görmüş, Sivastopol'un düşmesinden sonra Kral Vittorio Emanuele ile birlikte Londra'yı ziyaret ettiklerinde İtalya birliği lehinde gösterilerle karşılanmış, ayrıca Paris Konferansı'na bizzat katılmıştı. Bu yolla Piemonte Krallığı Avrupa uluslar topluluğuna kendini kabul ettirirken Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüyle bağımsızlığını korumayı kabul eden altı devletten biri oldu.

Diplomaside olduğu kadar ekonomi ve kültür alanlarında da artan ilişkiler çerçevesinde İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde yerleşenlerin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde iş tutan İtalyanlar'ın sayısı da çoğalmıştı. Bunların açıp yönettikleri okullar, hastahaneler, dernekler, tiyatrolar ve yaptıkları yayınlar Türkiye'deki toplumsal hayatı belirli ölçüde de olsa etkiliyordu. Bazı İtalyan firmaları Zonguldak'ta liman, Ereğli'de kömür işletmeleri, Kastamonu'da karayolu gibi yatırımları üstlenmiş, hatta Çukurova'da örnek çiftlikler kurmuşlardı.

Ancak siyasî birliğini tamamlayan İtalya'nın çok geçmeden sömürgecilik yarı-

şına girilerek gözlerini Osmanlı yönetimine bağlı topraklara çevirmesi, bu ilişkileri bozup XX. yüzyılın başlarında iki taraf arasında bir savaşa yol açacaktı. İtalya, 1384 yıl süren siyasî parçalanma döneminden çıkıp 1860'ta birliğe kavuşunca buna "risorgimento" (yeniden çıkış) adı verildi. 1870'te Roma'yı da birliğe katan İtalya Krallığı, böylece siyasî bir güç olarak yeniden Avrupa ve dünya sahnesine çıkmış oluyordu.

XIX. yüzyılda sömürgecilik başlıca üç bölgede hızlanmıştı: Afrika, Güneydoğu Asya ve Pasifik. İtalya, henüz açık denizlere uzanma imkânı bulunmadığı ve Roma İmparatorluğu'nun izini sürmek istediği için kendisine en yakın olan Afrika'da toprak ele geçirmeyi tercih etmişti. Bu zamana kadar Afrika'da sömürge kuran devletler İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Fransa olmuştu. Kıtanın kuzeyinde Mısır'dan Cezayir'e kadar uzanan şerit ise Osmanlı hâkimiyeti altındaydı. Afrika'da yalnızca Fas, Habeşistan ve Liberya bağımsız devlet olarak kalmıştı.

Fransa'nın 1830'da Cezayir'i işgal etmesi, Osmanlı Afrikası'nın da sömürgeleştirilebileceğini gösteriyordu. O tarihten sonra Fransa gözlerini Tunus'a çevirmiş, İngiltere ise Hindistan yolunu güvence altına almak için Mısır'da yerleşme yollarını aramaya koyulmuştu. İtalya ve Avusturya-Macaristan'la üçlü ittifakı kurmuş olan Almanya da Fas'a yerleşmek amacındaydı. Bu durumda İtalya için Afrika'da sömürgeleştirilebilecek başlıca iki bölge kalmıştı: Tunus ya da Trablusgarp'ı içine alan Osmanlı Afrikası ve Kızıldeniz sahillerine de uzanmış olan Habeşistan. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte Mısır ve Kızıldeniz sahilleri önem kazandığı için İtalyanlar ilk aşamada buraya ayak basmaya çalıştılar. Süveyş Kanalı'nın işletmeye açıldığı yıl bir İtalyan şirketi daha Assab'da bazı haklar elde etmişti. Bundan sonra İtalyanlar Habeşistan'a doğru yayılmak amacıyla harekete geçerek 1882'de Assab'ı hâkimiyetleri altına aldılar ve Berlin Konferansı kararlarına dayanarak ilerlemelerine devam ettiler. Afrika'nın sömürgeleştirilmesi meselesini görüşmek üzere Almanya'nın girişimiyle düzenlenen Berlin Konferansı'nda (1884-1885), kıtanın paylaşılmasında fiilî işgal durumunun esas alınacağına dair bir ilke kararı benimsenmişti. Bu karardan sonra İtalyanlar yerli reisleriyle anlaşarak 1885'te Masava'yı ve 1886'da Dehlek adalarını ele geçirmişlerdi. Şüve kralı olan Menelik'in Habeşistan İmpara-

torluğu tacını giydiği dönemdeki karışıklıklardan yararlanan Başbakan Crispi, Keren'i ve Asmara'yı da işgal ettirmişti. 2 Mayıs 1889'da imzalanan Uccialli (Wichale) Antlaşması ile Habeşistan da bir tür himaye altına alındı. Kızıldeniz sahlinde İtalyan işgalindeki topraklar 1 Ocak 1890'da Eritre (Erytrea) adıyla bir İtalyan sömürgesine dönüştürüldü.

Ancak İtalya'nın Habeşistan üzerindeki koruyuculuğu fazla sürmedi. Menelik 1893 Mayıs'ında Uccialli Antlaşması'nı tanımadığını açıklamış, bu yüzden 1895'te iki taraf arasında savaş başlamıştı. İtalyanlar Adwa'da yenildiler (1 Mart 1896) ve Adisababa Antlaşması ile (26 Ekim 1896) Habeşistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldılar. Bu yenilgi Crispi'nin iktidardan düşmesine yol açtı. Bununla birlikte İtalyanlar, Eritre'yi ve 1884'te yerleştikleri Somaliland'ın bir kısmını ellerinde tutmayı başarmışlardı. Eritre ile İtalyan Somalisi diye anılan yerler II. Dünya Savaşı'na kadar birer İtalyan sömürgesi olarak kaldı. Bu bölgeler 1941'de İngiliz ve Fransız birlikleri tarafından alınmıştı; ancak Birleşmiş Milletler 1950'de Somali'yi on yıl süreyle İtalya koruması altına verdi, bu sürenin sonunda da Somali Cumhuriyeti kuruldu (1 Temmuz 1960).

XIX. yüzyıl sonlarında Habeşistan üzerinde egemenlik kuramayan İtalya, Benito Mussolini'nin faşizm yönetimi döneminde bu ülkeyi sömürgeleştirmek için yeni girişimlerde bulunmuştu. Tana gölüne bir baraj yapılmasını öngören 1925 tarihli İtalya-İngiltere Antlaşması Habeşistan'ın itirazlarına yol açmıştı. Milletlerarası bir nitelik kazanan anlaşmazlık, 1928'de Eritre'de bir bölgenin serbest şehir ilân edilip kara yoluyla Habeşistan'a bağlanmasıyla çözülebilmışti. Ancak 1934'te sınır boyundaki kuyuların mülkiyeti konusunda baş gösteren anlaşmazlık Mussolini tarafından büyütülerek savaş için bir bahane olarak kullanıldı. 3 Ekim 1935'te askerî bir harekât başlatan İtalyanlar 5 Mayıs 1936'da Adisababa'ya girdiler. İngiltere'ye sığınan İmparator Hâile Selâsiye (Negüs), 1941'e kadar İtalyan Doğu Afrikası'nın bir parçası olarak kalan ülkesine İngiliz ve Fransızlar'ın yardımıyla 5 Mayıs 1941'de dönebildi. İtalya da Paris Antlaşması ile (10 Şubat 1947) Habeşistan üzerindeki bütün haklarından vazgeçti.

Kızıldeniz sahilleri dışında Kuzey Afrika'daki Osmanlı ülkelerinden birini ele geçirmeye büyük önem veren İtalya, Fransa'nın Tunus'u işgal etmesi (1881), İngil-

tere'nin de Mısır'a yerleşmesinden (1882) sonra çalışmalarını Trablusgarp ve Bingazi üzerinde yoğunlaştırdı. Müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın onayını aldıktan sonra serbestçe hareket edebilmek için Fransa ve İngiltere hükümetleriyle anlaşmaya çalıştı. Crispi, 1887 Şubat'ında İngiltere ile yaptığı gizli anlaşmayla bu yolda ilk adımı attı. Buna göre iki devlet genelde Akdeniz ve Karadeniz'de elverdiğince mevcut durumun korunmasına çalışacaktı, fakat İtalya İngiltere'nin Mısır'daki, İngiltere de İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'deki durumlarını güçlendirmelerine yardım edecekti. Bundan sonra 1909'a kadar geçen sürede İtalyan hükümeti gerek müttefikleriyle gerekse İngiltere, Fransa ve Rusya ile imzaladığı anlaşmalarla Trablusgarp'ı işgal etmekte serbest olma hakkını elde etti. 1900 yılı Aralık ayında Fransa ile yapılan anlaşmaya göre Fransa Fas'ta, İtalya da Trablusgarp'ta hak sahibi olacaktı. Ayrıca Fransa, Fas'ta yeni menfaatler elde edecek olursa İtalya da Trablusgarp'ta harekete geçebilecekti. 1902 Kasımı başında yenilenen anlaşmayla İtalya bir Fransız-Alman savaşında tarafsız kalmayı kabul ediyordu; buna karşılık Fransa onun Fizan üzerinde hak sahibi olmasını tanıyacaktı. İtalya sonunda Trablusgarp'ı ele geçirmek için Rusya ile de anlaşmayı başardı. 24 Ekim 1909'da yapılan antlaşmaya göre İtalya Rusya'nın Boğazlar üzerindeki, Rusya da İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'deki çıkarlarını kabul ediyordu. Bütün bu anlaşmalar, görünüşte iki bloka ayrılmış olan sömürgeci Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşmak hususunda ittifak edebildiklerini ve İtalya'nın kendisine bazı bölgeler bırakılacak olursa gelecekteki büyük savaşta müttefiklerinden ayrılacağını gösteriyordu.

İtalya, büyük devletlerin desteğini sağladıktan sonra Trablusgarp'a saldırmak için bahaneler aramaya başladı. Bölgeyi içten ele geçirebilmek amacıyla orada okullarla birlikte Banco di Roma'nın bir şubesi de açmış, bütün yatırımların kendi firmalarınca yapılmasına ve yerlilerden toprak satın alınmasına çalışmıştı. Durumu kavrayan Vali Müşir İbrâhim Paşa kendilerine engel olmaya kalkışınca onun değiştirilmesi için Osmanlı yönetimini zorlamaya başladılar. Bâbîrâli bu baskılar karşısında İbrâhim Paşa'yı görevden almış, fakat yeni bir vali tayin edememişti (Ağustos 1911). Üstelik İtalyan basını açıktan açığa askerî hazırlıklardan söz ederken İstanbul hükümeti Trablusgarp'ı takviye etmek yerine oradaki askerlerin-

den bir kısmını Yemen'e göndermek üzere geri çekmişti. Roma'daki elçi Kâzım Bey'in uyarıları da etkisiz kalmıştı.

1911 Martında ikinci defa başbakanlığa gelen Giovanni Gioletti, uluslararası ilişkileri ve Akdeniz'deki iklim şartlarını göz önüne alarak Trablusgarp için sonbaharda harekete geçmenin en uygun olduğuna karar verdi. Bu sebeple 26 Eylül 1911'de Almanya'ya üçlü ittifakı yenilemeye hazır olduğunu bildirirken Kuzey Afrika'da savaşa girmek için de izin istedi. Almanya, kararın doğrudan doğruya İtalya hükûmetine ait olduğu cevabını verince 28 Eylül'de Bâbüâli'ye yirmi dört saat süreli bir ültimat vererek Trablusgarp ve Bingazi'deki menfaatleri zarar gördüğü için buraları işgal edeceğini bildirdi ve oradaki kuvvetlerin boşaltılmasını istedi. Osmanlı hükûmeti ertesi günü verdiği cevapta bölgede İtalya için hiçbir tehlike bulunmadığını, yine de görüşmeler yoluyla yeni imtiyazlar tanımaya hazır olduğunu bildirdi. Ancak İtalya, beklediği cevabı alamadığını öne sürerek aynı gün Osmanlı Devleti ile savaş haline girdiğini açıkladı. Güçlü donanmasıyla 1 Ekim'de Trablusgarp'ı abluka altına alan İtalya Tobruk, Derne ve Bingazi'ye çıkartma yaptı. Bölgedeki Osmanlı kuvvetleriyle yerlilerden oluşturulan birlikler Derne iç kesimlerinde tutunmaya çalışırken İtalyanlar önce Trablusgarp'ı (9 Ekim), arkasından Bingazi'yi (21 Ekim) ele geçirdiler ve 5 Kasım 1911'de bölgeyi kendi topraklarına kattıklarını ilân ettiler. Ancak imparatorluğun bu uzak parçasını savunmaya koşan Enver ve Mustafa Kemal gibi genç subayların idaresinde ummadıkları bir mukavemetle de karşılaşarak Osmanlı yönetimini barışa zorlayabilmek için savaşı Anadolu sahillerine, Ege denizine aktarmaya karar verdiler. Nitekim bir İtalyan filosu 24 Şubat 1912'de Beyrut'u bombardıman etmiş, 18 Nisan'da Çanakkale Boğazı ile Sisam adasına saldırmış, adaları Anadolu'ya bağlayan haberleşme kablolarını kesmiş, 23 Nisan'da Çeşme telgraf merkezini tahrip etmişti. Bunları Rodos ve Oniki Ada'nın işgali izledi. 28 Nisan 1912'de Astropalya (Stampalia) adasına çıkan İtalyan birlikleri yerli Rumlar tarafından merasimle karşılandılar. 4 Mayıs'ta da 6000 kişilik bir İtalyan birliği Rodos'a çıktı. Adadaki Türk birliği 100 kadar zayıf verdikten sonra teslim olmak zorunda kalmış ve ada 16 Mayıs'ta işgal edilmişti. 9-20 Mayıs arasında da öteki adalar İtalyanlar'ın eline geçti. Rodos'taki İtalyan işgal kumandanı yayımladığı bil-

diride hükûmetinin adayı kendi egemenliği altına aldığına dair bir ifade kullanmayıp savaştan gidişinin bir sonucu olarak geçici işgalden söz ettiği halde öteki adalar halkına hitap eden bildirilerde Osmanlı egemenliğinin sona erdiği öne sürülmüştü.

İtalyanlar'ın bu saldırıları Bâbüâli'nin onlara karşı bazı girişimlerde bulunmasına yol açtı. İtalya'dan ithal edilen bütün mallardan alınan gümrük resmi % 100'e çıkarıldı. Osmanlı topraklarında oturan ruhban, dul kadın ve işçiler dışındaki İtalyan tebaasının sınır dışı edilmesi kararlaştırıldı. Öte yandan Meclis-i Meb'ûsan'da Trablusgarp'ın savunması için gerekli tedbirleri almadığı gerekçesiyle İbrâhim Hakkı Paşa kabinesi için soruşturma açılması istendi. Bu arada Rodos ve Oniki Ada'nın işgali Yunanistan'ı da harekete geçirmişti. Hatta onların faaliyetlerine karşı 17 Haziran 1912'de Patmos adasında bir araya gelen ada temsilcileri bir Ege devleti kurarak Yunanistan'la birleşmek istediklerini açıklamışlardı.

Bunlar cereyan ederken Osmanlı yönetimiyle İtalya arasında barış için temaslar başladı. İki tarafın delegeleri 12 Temmuz 1912'de Lozan'da bir araya geldiler. Osmanlı temsilcisi başlangıçta Şûrâ-yı Devlet Başkanı Said Halim Paşa iken onun geri çağırılmasıyla görüşmeleri Mehmed Nâbi ve Rumbeyoğlu Fahrreddin yürüttü. Sonunda 15-18 Ekim 1912 tarihleri arasında bir gizli antlaşma ile onun eklerini teşkil eden bir barış antlaşması ve üç ayrı protokol imzalandı. Uşi (Ouchy) ya da Lozan antlaşmaları diye anılan bu belgelerle Osmanlı hükûmeti Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalya'ya terk ediyor, İtalya da Rodos ve Oniki Ada'yı geri vermeyi kabulleniyordu. Ancak bu geri veriş, Trablusgarp ve Bingazi'deki bütün Osmanlı askerî kuvvetleriyle sivil memurlarının geri çekilmesi gibi önemli bir şarta bağlanmıştı. İtalyanlar bu şartın yerine getirilmediğini öne sürerek ve o sırada başlayan Balkan Savaşı'ndan yararlanarak Rodos ve Oniki Ada'yı Türkiye'ye geri vermediler. Böylece Uşi Antlaşması ile "savaş işgali" halinden çıkıp "rehine olarak işgal" durumuna geçen adalardaki İtalyan yönetimi I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle tam hükûmranlığa dönüştü. Üçlü ittifaktan ayrılıp üçlü itilâfa yanasmayı tercih eden İtalya, 26 Nisan 1915'te söz konusu devletlerle imzaladığı Londra Antlaşması ile işgal altında bulundurduğu Rodos ve Oniki Ada'nın egemenlik hakkını koruduğunu itilâf devletlerine kabul ettirdi. Buna

dayanarak Osmanlılar'a karşı savaşa girdiğinde Uşi Antlaşması'nın kendisine yüklediği mecburiyetleri tanımayacağını ilân etmişti. Bu yüzden Sevr Antlaşması'nın 122. maddesiyle Osmanlı hükûmeti Rodos, Oniki Ada ve Meis adası üzerindeki bütün haklarından İtalya lehine vazgeçmişti. Millî Mücadele sonundaki Lozan barış görüşmelerinde Meis adasının durumu şiddetli tartışmalara sebep oldu. Ancak sonunda orası da Rodos ve Oniki Ada ile birlikte İtalya'ya bırakıldı (md. 15). Meis civarındaki küçük adacıkların durumu ise yıllarca sonra 4 Ocak 1932'de imzalanan Ankara Antlaşması ile çözüme bağlanabilmişti. İtalya, II. Dünya Savaşı'na kadar hüküm sürdüğü bu adaları 1945'te fiilen Yunanistan'a bıraktı ve 10 Şubat 1947 Paris Antlaşması ile buralardaki haklarından vazgeçti.

Öte yandan Uşi Antlaşması'na Trablusgarp'a tayin edilecek dinî reisler, kadılar vb. hakkında Osmanlı yönetimine bazı haklar tanıyan bir gizli anlaşma da eklenmişti. Bu anlaşmanın hükümleri de İtalya'nın çok geçmeden anlaşmayı tanımadığını ilân etmesi yüzünden işlerlik kazanmadı. Buradaki İtalyan hâkimiyeti II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisine kadar sürdü. Bir müddet İngiliz ve Fransız işgalinde kalan ülke, 1951'de Federal Birleşik Libya Krallığı'nın kurulmasıyla bağımsızlığına kavuştu. Böylece I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar 185.000 mil karelik bir alanı sömürgeleştirerek bu yarışta Avrupa'da altıncılığı alan İtalya, II. Dünya Savaşı ile bunların tamamını elinden çıkarmış oluyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

İtalya Tarihi (trc. Aziz), İskenderiye 1249; A. Mori, *Gli Italiani a Costantinopoli. Monografia coloniale*, Modena 1906; R. Lansing, *The Peace Negotiations*, New York 1912; G. Cicerone, *La Terza Colonia Italiana*, Roma 1913; M. Nabi - Rumbeyoğlu Fahrreddin, *Trablusgarp, Bingazi ve Cezâir-i İsnâaşer Meseleleri*, İstanbul 1334; Ali Haydar Emir, *1327-1328 Türkiye-İtalya Harbi Târih-i Bahrîsi*, İstanbul 1339; A. Giannini, *Documenti per la Storia della Pace Orientale (1915-1932)*, Roma 1933; R. S. Salis, *Le Isole Italiane dell'Egeo. Dall'occupazione alla Sovranità*, Roma 1939; A. Savelli v.dğr., *İtalya Tarihi* (trc. G. Kemali Söylemezoğlu), İstanbul 1940, I-II; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara 1943-63, I-II, bk. İndeks; L. Salvatorelli, *Sommario della Storia d'Italia*, Torino 1955; C. Balbo, *Della Storia d'Italia. Dalle Origini fino ai nostri tempi* (ed. G. Talamo), Milona 1962; E. Leona, *L'Impero Ottomano nel primo periodo delle riforme (Tanzimat)*, Milano 1967; *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Planı* (trc. Rahmi Apak), İstanbul 1972, tür.yer.; Türkkiye Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, tür.yer.; P. Pre-

to, *Venezia e i Turchi*, Firenze 1975; 1911-1912 *Osmanlı-İtalya Harbi*, Ankara 1981; Orhan Koçoğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libya'lı Lider: Ahmet Şerif - Süleyman Baruni*, Ankara 1981; Hamdi Ertuna, 1911-1912 *Osmanlı-İtalya Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Ankara 1984; *Venezia e i Turchi* (ed. Banco Cattolica del Veneto), Milano 1985; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1985, tür.yer.; Fahir Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980*, Ankara 1987, s. 116-118, 171-175, 251-256; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, İstanbul 1990; a.mlf., "II. Mahmud'un Reformlarında İtalyan Etki ve Katkısı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1990, s. 113-124; a.mlf., "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *TTK Belleten*, sy. 113 (1965), s. 77-119; a.mlf., "Fâtih Mehmet - Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, III/4-5 (1967), s. 63-138; a.mlf., "Sakız'ın Türk Hakimiyeti Altına Alınması", *a.e.*, IV/6-7 (1968), s. 173-199.

ŞERAFETTİN TURAN

IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET

İtalyanlar'ın İslâm dini ve müslümanlarla tanışmaları VII. yüzyıla kadar uzanmakta ve ilk karşılaşmanın, 652'de müslüman Araplar'ın Sicilya'ya akın düzenleyerek adayı ve Güney İtalya'yı ele geçirmesiyle başladığı bilinmektedir. Sicilya'daki Arap hâkimiyeti 1061 yılındaki Norman istilâsına kadar sürmüştür ve İtalyanlar bu dönemde İslâm ve müslümanlarla yüz yüze kalmıştır (bk. SICİLYA). Puglia, Toskana, Liguria ve Sardinya gibi İtalya'nın kuzey ve güneyindeki bazı bölgelerinde müslüman hâkimiyetinin izlerine rastlanır.

Mensuplarının sayısı açısından bakıldığında İslâm, Roma Katolikliği'nden sonra İtalya'daki ikinci büyük din özelliği taşımaktadır. Çoğunluğunu Fas, Senegal, İran, Pakistan, Mısır, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova kökenli göçmenlerin oluşturduğu İtalya'daki müslüman nüfusun sayısı 1996 yılında 300.000'e ulaşmıştır. Yerli halktan mühtediler ve sayıları kesin olarak bilinmeyen, ancak yasal olmayan yollarla ülkeye girdikleri tahmin edilen müslümanlarla birlikte bu sayının 500.000'i (2000) geçtiği hesaplanmaktadır.

Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İtalya'da da ülkeye göçmen işçi sıfatıyla gelen veya sığınmacı olarak kalanların oluşturduğu müslümanlar dinî ihtiyaçlarını karşılamak, yeni nesillere kültürel değerlerini aktarmak amacıyla müesseseler kurmanın yollarını aramışlar, dernek ve camiler etrafında kimliklerini korumaya ve dinî hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. İtalya'da sayıları 100-120 arasında olduğu tahmin edilen irili ufaklı ibadet-

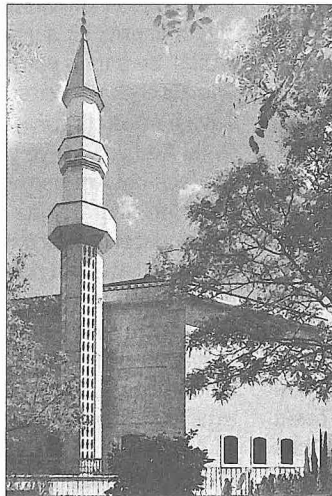
hane ve mescidler bulunmaktadır. Bunların dışında üç cami hizmete açılmıştır. Catània'da 1980 yılında ibadete açılan Ömer Camii'ni Milano İslâm Merkezi tarafından yaptırılan Milano Rahman Camii (1988) takip etmiştir. 1974'te proje hazırlıkları başlatılmasına rağmen yapımına ancak 1984'te başlanan ve inşaatı sürerken de kısmen kullanılan Roma'daki Monte Antenne Büyük Camii'nin 21 Haziran 1995 tarihinde resmî açılışı yapılmıştır. Bu caminin inşa edildiği 30.000 m²-lik arazi Roma Belediyesi tarafından tahsis edilmiştir.

İtalya'daki müslümanlar arasında bazı tasavvufi grupların varlığına rastlanmaktadır. Senegal kökenli müslümanlar içinde yaygın olan Mürîdiyye tarikatının özellikle İtalyanlar'dan bazılarının müslüman olmasına vesile olduğu bilinmektedir. Ticâniyye, Burhâniyye ve Derkâviyye de mühtediler arasında taraftar bulan tasavvufi akımlardır. Bunun dışında Cemâat-i İslâmî, Cemâat-i Teblîğ ve İhvân-ı Müslimîn gibi dinî grupların İtalya'da da uzantılarına rastlanmaktadır. İtalya'da daha geniş müslüman kitlenin dinî ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmalar yapan teşkilâtlar da kurulmuştur.

Bu teşkilâtların en eskisi, Roma Camii'nin yapım projesini destekleyen ve 1966 yılında kurulan İtalya İslâm Kültür Merkezi'dir (Centro Islamico culturale d'Italia). Merkezin yönetimi, çeşitli İslâm ülkelerinin Roma büyükelçilerinden oluşan bir konsey tarafından yürütülmektedir. Bu sebeple de resmî bir görünüm arz etmektedir. 1977'de kurulan Milano İslâm Merkezi ise (Centro Islamico) ülkenin en iyi organize olmuş müslüman teşkilâtlarından biridir. İtalya'daki İslâmî teşkilâtları bir çatı altında toplayarak bir federasyon

oluşturmak amacıyla 1990 yılında kurulan İtalya Cemaat ve İslâmî Teşkilâtlar Birliği (Unione delle comunità e delle organizzazioni islamiche in Italia) aktif çalışmalar yürütmektedir. Bu kuruluş İslâm hakkında medya organlarını bilgilendirmekte ve müslümanların problem ve taleplerinin kamuoyunda tartışılmasına katkıda bulunmaktadır. Kuruluş tarafından iki ayda bir yayımlanan *Il musulmano* adlı derginin çıkarılmasına ekonomik sebeplerle ara verilmiştir. İtalya Cemaat ve İslâmî Teşkilâtlar Birliği, ülkedeki müslümanların varlığının yasalarla belirlenmesi ve İslâmîyet'in hukuken tanınması için hükümetle ilk sözleşme projesi girişiminde bulunmuştur. Ülkedeki müslüman öğrenciler de kendi aralarında örgütlenerek İtalya Müslüman Öğrenciler Birliği'ni (Unione degli Studenti Musulmani in Italia) faaliyete geçirmişlerdir.

İtalya Müsevî Cemaatler Birliği'nin teşebbüsleri sonucu İtalya Devleti'nin 1989'da yasalaştırdığı resmen tanınma ve dinî hakların temin edilmesini öngören hukukî düzenlemenin bir benzerinin kendileriyle de yapılması için çalışan müslümanların istekleri şu noktalarda toplanmaktadır: Cami ve mescid inşası için arazi tahsis, mezarlıklarda müslümanların defni için yer ayrılması, hastahane ve okul kantinleri gibi kamuya ait yerlerde İslâmî usullere uygun hazırlanmış helâl yiyeceklerin bulundurulması, cuma ve bayram namazlarına ve dinî bayramlara saygı gösterilmesi, devlet okullarında isteğe bağlı olarak müslüman çocuklarına İslâmî din eğitimi verilmesi imkânının hazırlanması, hastahane, hapishane ve askerî kamplardaki müslümanların dinî ihtiyaçlarının karşılanması. İslâmîyet'in resmen tanınması için müslümanların İtalyan ma-

Cenova
Camii
ve içinden
bir görünüş

